

Az Általános rész kérdése és tervezetei a XIX. század végének magyar magánjogi kodifikációs elképzeléseiben¹

„Munkálatok helyes véghezvitelének első feltétele, alaposan átgondolni a megoldandó feladatot; és mentől fontosabb a feladat, mentől nehezebb a megoldás, annál szükségesebb, amazzt szabatosan meghatározni, emezt tervszerűleg megállapítani, eleve, a munkálat zsinórmértékéül. ... Az emberi szellemerő egyik legnagyobb és egyszersmind legnehezebb feladványa a törvénykészítés. Igaz, csak fogalmazás az egész: de az egyéni s társadalmi élet legbecsesebb érdekei függnek a fogalmazványtól...” – e szavakkal kezdte Hoffmann Pál az általa készített törvénytervezet általános indoklását 1871-ben.² Szavai azt mutatják, mennyire fontos, nagy feladat volt a korabeli jogászság számára a magánjogi kódex oly régen várt és – ugyan csak deklaratív módon és az elvi igényt megfogalmazva, az elkészítéshez viszont gyakorlati vezérfonalat nem adva – már az 1848:XV. törvénycikkben kifejezésre juttatott megvalósítása.

1. Az általános rész és a kódex rendszere

Minden kodifikációs folyamat legelső kérdése az alapelvek tisztázása: milyen szerkezetben lehet illetve kell kidolgozni a napirenden levő új jogszabályt. A megalkotandó magyar magánjogi törvénykönyv tartalmi jellemzői közül talán a legnagyobb vitát a szerkezet megalkotása, s ezzel együtt az általános rész szükségessége vagy mellőzése váltotta ki.

A magánjogot a hagyományos felfogásnak megfelelően a jogászok – Magyarországon is – három részre osztották. A felosztás a római jogon és elsősorban azon alapult, hogy ez a jogág egyrészt vagyoni, másrészt személyi kérdéseket tárgyal. Így különbséget tettek *tiszta személyi jogi*, *vegyes jogi* és *tiszta vagyoni jogi* rész között, kialakítva a klasszikus 'személyek - dolgok - kötelmek' felosztást. A kódex megalkotása előtti jogszabályok áttekintése során láthatjuk, hogy ez a hagyományos felosztás a magyar jogban a *személyi jog - vagyoni jog - vagyoni védelem*

¹ A tanulmány az OTKA F022910 számú kutatási program támogatásával jött létre.

² HOFFMANN Pál, *Általános indokok a m. k. igazságügyminiszter megbízásából Dr. Hoffmann Pál egyet. jogtan. úr által kidolgozott magánjogi törvénykönyv (Általános rész) tervezetéhez*, Jogtudományi Közlöny, 6 (1871), 223.

triászában nyilvánult meg, és a magánjogi tárgyúaknak mondott illetve e körben nyilvántartott jogszabályok az elv betartása okából vegyesen tartalmaztak magánjogi, büntetőjogi és perjogi elemeket is anélkül, hogy módszeresen különválasztották, lehatárolták volna a magánjog tárgyát.³

A XIX. század közepének pandektajogi irodalmában merült fel ezzel szemben az az elméleti felvetés,⁴ hogy a magánjog körébe tartozó szabályok csoportosítására nem felel meg a fenti felosztás, hanem új, fejlettebb meghatározást, „rendszer” kell felállítani.⁵ Kétségtelen, hogy a magánjog körébe részben családi, részben vagyoni viszonyok tartoznak, de e főszabály alól vannak kivételek. Az öröklési jog például tárgyánál fogva vagyoni jellegű, de alapját elsősorban a személyi (családi, vérségen alapuló) viszonyok adják, s ennél fogva az sem az egyik, sem a másik részben nem helyezhető el. Ennél fogva egy logikus rendszerben külön, a kettő után kell szerepelnie. A XIX. század végének kodifikációs munkái⁶ ezt az új felfogást követték, és az újabb törvénykönyvekben helyet kapott az önálló öröklési jog, és egyes törvénykönyvekben egy külön „általános rész” is.

Az önálló általános rész célja és feladata az új elmélet kidolgozói és gyakorlati megvalósítói, a német BGB készítői szerint az, hogy *levonja, a különös szabályokból az általánosan érvényes rendelkezéseket*, azaz *deduktív* módszerrel állítson elő olyan *absztrakt* normákat, amelyek minden különös részi tényállásban egyaránt alkalmazhatók. Ez a megközelítés jellemző volt a XIX. századi német jogtudományra, amely – eképpen is deklarálva a szakítást a megelőző század (azaz mindenekelőtt a porosz Allgemeines Landrecht) kazuisztikus szabályozási rendszerével – *átfogó elvekben* kívánt gondolkodni, az általánosból, mint egészből levezethető konkrét normát akart (deduktív gondolkodást), nem pedig az egyes részletekből,

³ Uo., 234.

⁴ Franz WIEACKER, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*, Göttingen, 1967², 228., megjegyezve, hogy a korai felvetés után, amely az exegetikus módszerrel dolgozó eddigi jogászai felfogást gyökeresen átalakította, a tant teljes egészében csak az usus modernust követően, az észjogi irányzat képviselői fejtették ki.

⁵ Program- és mértékadó e kérdésben Friedrich Carl von SAVIGNY, *Vom Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Heidelberg, 1814¹, 1840³, stb.; valamint UŐ., *System des heutigen römischen Rechts* (I–VIII. kötet 1839–1849) című munkája, melyekben bővebben kifejti a *rendszer* kérdését. Savigny azzal érvelt, hogy szubjektív személyi jog nem létezik, hanem a személyiség csak az egyéb jogok előfeltétele, amiért is a személyekről és a személyek különböző állapotáról az általános részben kell rendelkezni. *System* I, 335. és köv. Erre alapítva elméletét Joseph UNGER élesen bírálta az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv személyi jogi részét, és érvelt az önálló általános rész szükségessége mellett. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, I, Leipzig, 1856, 223–224. Ezt a pandektista premisszát és a „rendszerképző” szemléletet vette (ma is megszívlelendő) kritikai bírálat alá SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv *Rendszer és kommentár* című tanulmányában = SZ-S.G., Parerga: Vegyes jogi dolgozatok, Bp., 1912., VIII. 415–425.

⁶ Mint pl. a szász polgári törvénykönyv (1863) és a BGB (1896)

normákból apránként összeálló, építkező egészet.⁷ A szerkesztőknek tehát ezeket kellett összefoglalniuk és logikus rendszerbe szerkeszteniük.

Az e megfontolásból önállóan kialakítandó rész kérdése a magyar kodifikációs törekvések során is a német minta alapján vetődött fel, s talált – igaz, csak átmeneti időre – elfogadásra. A korai polgári magánjogi kodifikációs periódusban született egyik első definícióban e kritériumoknak és a pandektista felfogásnak megfelelő – bár még vegyes, nem kikristályosodott – tartalommal jelent meg az általános rész fogalma: „Az általános rész feladata a magánpolgári törvények hatályba léptének kezdetét, tartamát, azoknak terjedelmét, alkalmazását, s illetőleg magyarázatát előrebocsátva azon általános ismeretek, elvek és szabályoknak meghatározása és kimondása, melyek a külön főrészekben előforduló jogintézetek és jogviszonyok tárgyait megismertetik, a jogviszonyok felfogását könnyítik, egyszersmind amennyiben azáltal, hogy a jogviszonyok nagy részén mintegy keresztülvonuló, vagy jelentkező mozzanatokot képeznek, azoknak az illető helyeken különben szükségképp megkívántató ismételését elhárítják.”⁸

Hoffmann az általa készített általános részhez fűzött indokolásában említi, hogy a korábbi magánjogi irodalomban és törvényhozásokban ilyen rész nem fordult elő, hanem rövid bevezető után közvetlenül az egyes külön jogintézmények tárgyalása következett.⁹ A szerző maga az általános rész szükségességét azzal indokolta, hogy abban azokat a szabályokat kell összefoglalni, amelyek nemcsak egyes jogintézményekre, hanem a törvénykönyvben foglalt „valamennyire, vagy legalább többre” vonatkoznak, azaz azokat, amelyek egy általános rész hiányában vagy *többször ismétlendők* lennének, vagy – ha a jogszabályszerkesztő a minduntalan ismétléseket el akarná kerülni és a szakaszt csak egyszer, valamely általa megfelelőnek talált résznél szerepeltetni – eredeti szerepüket elveszítve, csak részben érvényesülhetnének.¹⁰ Az általános rész szükségességét igazolja továbbá az a körülmény is, hogy a korábbi, a kodifikációs folyamat idején is hatályban levő magyar magánjog éppen az általános részbe tartozó kérdéseket szabályozta a leghiányosabbban, és ezeket a tudományos szakirodalom sem fejtette még ki kellőképpen.

Hoffmann Pál emellett azt is megemlíti indokolásképpen, hogy azok a kódexek (vagy javaslatok), amelyek elsősorban a német jogtudomány hatása alatt álló

⁷ Tekintettel arra, hogy ez a gondolkodás inkább elméleti, mint történeti, mondhatta egyébként SZÁSZY-SCHWARZ, hogy tévedés az iskolát „történeti” iskolának nevezni, inkább „német bölcséleti” iskola lenne helyes. *Rendszer és kommentár*, i. m., 417.

⁸ SUHAYDA János, *Tanulmányok a polgári magánjogi codificatio terén*, Jogtudományi Közlöny, I (1866), 629.

⁹ A Code civil bevezetése pl. mindössze hat, a zürichi magánjogi javaslaté hét, az osztrák polgári törvénykönyvé 14 cikkből áll, és általában ezek sem a polgári jog egészére vonatkozó elveket tartalmazznak, tehát nem az általános rész megalkotásának valódi indokául szolgáló szerepet töltenek be, hanem összefoglaló szabályokat adnak a törvénykönyv hatályáról, más jogforrásokhoz való viszonyáról, stb.

¹⁰ A szerző éppen ebben a szellemben kárhoztatja azokat a törvénykönyveket, amelyek ilyen általános résszel nem rendelkeznek. HOFFMANN Pál, *Általános indokok...*, i. m. 234.

területén születtek, egyrészt az erős – és legalább szubszidiáriusan még mindenütt érvényesülő – római jogi hagyományokra, másrészt a fejlett német jogtudomány eredményeire támaszkodhattak, ezzel szemben a XIX. századi magyar jogfejlődésnek mind az egyik, mind a másik gyökere messze elmarad a némettől, és a kor jogtudományától sem várható reálisan, hogy a közeli jövőben megfelelhessen e feladatának és biztos támaszt jelentő értelmezéseket adhatna a jogalkalmazók kezébe. Mindezek alapján – a szerző szerint – a XIX. században készülő jogszabályok esetén tehát a jogalkotóra vár az a feladat, hogy a törvénykönyvben feldolgozandó életviszonyok összegzéséből absztrakt, általános, a kódex egészében érvényesülő jogelveket vonjon le, és ezeket az általános részben foglalja össze.

Amint ez a Hoffmann-féle tervezetre érkezett számos bíráló véleményből is kitetszik, a XIX. század '70-es éveinek elején a jogászi közvélemény – kevés kivételtől eltekintve – meg volt győződve az összefoglaló jellegű általános rész szükségességéről.¹¹ A szerkezet felállításában ez újszerű elemet adott, és megteremtette annak lehetőségét, hogy a munkában a *tudomány* eredményei is szerephez jussanak – ezt több kritikai vélemény is a Hoffmann Pál által készített tervezet legnagyobb pozitívumaként jelölte meg. Nem véletlen tehát, hogy amikor – a Hoffmann-féle munka később részletesen tárgyalandó – elvetése után 1873-ban ismét napirendre került a készítendő kódex általános elveinek megvitatása¹² és az új tervezetek elkészítése, az elméleti és gyakorlati szakemberekből álló szakbizottság továbbra is irányadóul jelölte meg a pandektajogi rendszert, és ismét adtak megbízást egy önálló általános rész kidolgozására.

¹¹ Pártolta az általános rész tervét többek között SUHAYDA János, *Tanulmányok a polgári magánjogi codificatio terén*, Jogtudományi Közlöny, 1 (1866), 593–596. ill. 629–633.; SÁGHY Gyula, *Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezete Magyarország számára*, Jogtudományi Közlöny, 6 (1871), 235–240.; ZLINSZKY Imre, *A magyar magánjogi törvénykönyv tervezetének első (általános) része*, Jogtudományi Közlöny, 6 (1871), 271–272.; RENTMEISTER Antal, *A magánjogi codificatióról*, Jogtudományi Közlöny, 7 (1872), 111–114, 117–120, stb., de a gyakorlati jogtudomány képviselői is, mint ez az ítélőtáblák által beküldött véleményekből is kitűnik. Erre utal GYÖRY Elek megjegyzése is, amely szerint mind a marosvásárhelyi, mind a pesti ítélőtábla bőséges és mélyreható indokolással és új javaslatokkal megerősített véleményt küldött az igazságügyi minisztériumba. GYÖRY Elek, *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete: Általános indokok*, Bp., 1880, 25–26. A levéltári anyag e részének minden valószínűség szerinti megsemmisülése miatt azonban ezek az értékelések ma már nem lelhetők fel.

¹² Alább, 3. pont

2. Az első kísérlet: Hoffmann Pál tervezete (1871)

Az 1867-es kiegyezés által megteremtett, stabilizált közjogi alapokon – az 1848. évi XV. törvénycikk rendelkezései szerint – késedelem nélkül megindult a magánjogi kodifikációs tevékenység. 1866-ban az országgyűlés felállított egy kodifikációs bizottságot, amely ugyanezen év május 25. és 28. napjain tartott ülésein egy albizottmányt küldött ki abból a célból, hogy állítsa fel a kódexszerkesztés munkálatainak eljárási rendjét.¹³ Az 1867. február 20-i királyi rendelettel¹⁴ felállított magyar felelős minisztérium igazságügyi tárcája élére az uralkodó Horvát Boldizsár szombathelyi képviselőt nevezte ki. Az általa vezetett igazságügyi minisztériumban *Törvényelőkészítő osztály* működött, amelynek már az 1869. július 22-i értekezletén megvitatták a kódexalkotás lehetőségét és megállapították a készítendő polgári törvénykönyv tervezetére vonatkozó általános kérdéseket.¹⁵ Hoffmann Pál egyetemi tanárt, a római jog első modern hazai professzorát, aki előbb a kassai, majd a pozsonyi jogakadémián oktatott, utóbb a pesti egyetem professzora lett, az igazságügyminiszter a fenti minisztériumi osztály állásfoglalása alapján kérte fel¹⁶ a törvénykönyv – illetve annak általános része¹⁷ – kidolgozására. Hoffmann¹⁸ munkásságában nagyrészt a *történeti jogi iskola* Savigny és Puchta által képviselt irányzata tükröződött, és ez határozta meg az általános rész kérdésében elfoglalt álláspontját is.

Horvát Boldizsár fentebb említett célkitűzésének megvalósítására, a magánjogi kodifikáció anyagi feltételeinek biztosítására az 1870. évre az országgyűléstől ötvenezer forintot követelt.¹⁹ Beszédében kifejtette, hogy az eredményes munkához

¹³ ÖKRÖSS Bálint, *Codificatio*, Jogtudományi Közlöny, 2 (1867), 345.

¹⁴ Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára I (1867), Pest, 1868, 22–23.

¹⁵ *Magyar Magánjog*, szerk. FODOR Ármin, Bp., s.a. 11.

¹⁶ A „felkérés” nem miniszteri rendelet formájában történt. Valószínűleg levélben került rá sor, amely azonban az igazságügyi minisztérium levéltári anyagával együtt valószínűleg elpusztult, az Országos Levéltárban nem lelhető fel.

¹⁷ Azt, hogy a megbízás terjedelmével a korabeli katedra és praxis sem volt teljesen tisztában, igazolja Sággy Gyula közbevetett megjegyzése, amely szerint csak *feltételezi*, hogy „az általános rész tervezetének szerzője a többi részek kidolgozásával is megbíztatik”. SÁGGY Gyula, *Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezete Magyarország számára*, Jogtudományi Közlöny, 6 (1871), 240.

¹⁸ Hoffmann munkásságáról és megítéléséről bővebben HAMZA Gábor, *Hoffmann Pál = Magyar jogtudósok I*, szerk. HAMZA Gábor, Bp., 1999, 52–60.; SZABÓ Imre, *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*, Bp., 1980, 188–189.; *Magyar Jogi Lexikon*, fő-szerk. MÁRKUS Dezső, IV, Bp., 1903, 172.

¹⁹ Ezt az összeget meg is kapta, de – a kortársak tanúsága szerint – a miniszterelnök kezelésére bízva. Tény, hogy az 1870. évi költségvetésben (1870:XI. törvénycikk) „Codificatio-nális munkálatokra” az igazságügyi minisztérium fejezetében szerepel 15.000,- Ft rendkívüli kiadás, a miniszterelnöki fejezetben azonban nincs ilyen kiemelés. Az 1870. évi

kodifikációs bizottság megszervezésére van szükség, amely majd – az igazságügy-miniszter irányítása és vezetése alatti önálló központi szervként – a magánjogi törvénykönyvet elkészíti. A miniszter kitért arra is, hogy e bizottság feladata lenne a más szaktárcáktól származó törvényjavaslatok alaki szempontból, illetve a jogalkotás egységének biztosítása (az „egyöntetű jogi törvényhozás”) érdekében történő megvizsgálása is.

A kodifikációs bizottság felállításának elhúzódása, illetve a felmerülő egyéb feladatokkal történő megbízása miatt azonban a tervezetet az igazságügyi miniszter – a bizottsági struktúrát (legalábbis ideiglenesen) félretéve – *egy szerkesztő* munkája által kívánta megvalósítani. Hoffmann Pál professzor tehát az igazságügyi miniszter *személyes megbízásából* készítette el tervezetét.

A szerzőnek egy hazánkban teljesen újnak számító feladattal kellett megbirkóznia: *önálló* törvénykönyvet kellett készítenie és – a törvényelőkészítő osztály említett értekezlete által megszabott iránymutatás alapján – szabad belátása szerint kidolgozni ennek szerkezetét.

Munkáját számtalan körülmény nehezítette. A feladatot legnehezebbé az tette (egyben ez adta a mű jelentőségét is), hogy az általános részben összefoglalt kérdésekkel nálunk a tudomány még egyáltalán nem foglalkozott.²⁰ Ennek hatására alakított a ki a szerző azt az álláspontját, hogy a készítendő törvénytervezetbe a szabályozandó életviszonyok mind szélesebb körét kell felvenni azért, hogy a munka minél bővebb *anyagot biztosítson a majdani végleges szöveghez*. Ez azonban azt jelentette, hogy a törvénykönyv szerkesztésénél vezérfonalul használt alapelveket (azaz, hogy csak olyan cikkelyek kerüljenek be, amelyek normatív jellegűek) részben feladta, és apró részletekre is kitérve igyekezett megszerkeszteni munkáját. (Az anyag tartalmi pozitívumai mellett azonban éppen ez a törekvése váltotta ki a legélesebb kritikát.)

A szerzőnek a fogalmazás és a szerkesztés során szembesülnie kellett azzal a ténnyel, hogy az 1848:XV. törvénycikkben deklarált cél eléréséhez a hazai jogforrásoknak csak nagyon kis szeletét, mindössze a jogfejlődés utolsó kb. negyven évének eredményeit használhatja²¹. A megelőző jogi normák ugyanis középkorias jellegűek voltak, amelyekben keveredtek a közjogi és a magánjogi szabályok, a jogegyenlőtlenség elvén alapultak, és egészen más gazdasági igények figyelembevételével születtek, mint amelyek megoldása illetve jogi rendezése a megbízás idején a készítendő kódex feladata volt. A XIX. század végének polgári magánjogi kódexében ellenben csakis a *jogegyenlőség* alapján, kizárólag az anyagi magánjogot átfogó *jogági* törvényhozás keretében, a *szerződés szabadságának* elveit

törvények Gyűjteménye, Pest, 1870, 80. Ebből adódóan csak következtetni lehet rá, hogy esetleg a miniszterelnök ún. rendelkezési alapjába lehet beépítve.

²⁰ A szerző által készített Általános indokok mellett ezt emeli ki a kortárs professzor is. RENTMEISTER Antal, *A magánjogi codificatióról*, i. m., 127.

²¹ HOFFMANN, *Általános indokok...*, i. m. 231.

kibontó normákat lehetett összefoglalni, hiszen ez elégítette ki a korabeli kívánalmakat, a gazdaság igényeit.

Mindezek figyelembevételével a Hoffmann által felhasználható normák három fő kútfőből származhattak: 1) a főként szokásjogi eredetű (Tripartitum és más szokásjogi gyűjtemények), csekély részben a rendi korszakban törvényekbe foglalt, tradicionális magyar jogszabályok, amelyeket azonban – az előbb említett kettős jellegük miatt – a szerkesztőnek csak óvatosan, kellő körültekintéssel szabad kezelnie; 2) az osztrák jogrendszer maradványai, azaz azok a magánjogi (és telekkönyvi) szabályok, amelyeket az 1861-es Ideiglenes Törvénykezési Szabályok rendelkezései szerint hatályban levőnek kell tekinteni; végül 3) egyes, az előzőeket kiegészítő udvari kancelláriai rendeletek. Mindez nehezen összeállítható, hatalmas, ugyanakkor nagyrészen elavult jogszabályhalmaz volt, melyet a szerzőnek ki kellett egészíteni a felsőbbíróságok ítélezési gyakorlata által kialakított hézagpótló szabályokkal, valamint a tudomány eredményeivel.²² További megoldandó problémát okozott a szerkesztés során a rendszer kérdése, a törvénykönyvbe tartozó illetve az abból mellőzendő szabályozási körök meghatározása, végezetül hatalmas nehézséget jelentett a magyar szakmai nyelv fejletlensége is.

Mindezeket Hoffmann Pál akként kísérelte meg kezelni, hogy a korábban készült külföldi kódexeket (ALR, Code civil, Optk, zürichi ptk., szász ptk.) vette mintául. Ezek – mint az általános indokokban írta – nem annyira tartalmilag kerültek bele a magyar tervezetbe, inkább „a felvételre már egyébként igazolt szabványok formulázásának mintái” lettek.²³

Hoffmann általános részi tervezete első ízben 1871. március 15-én jelent meg nyomtatásban,²⁴ s a közzétételt a szerző a Jogtudományi Közlöny hasábjain is megismételte.

A tervezet jellemzői közül kiemelendő, hogy a szerző a pandektajog rendszerét *feltétel nélkül* fogadta el, hivatkozva Gustav Hugo és Savigny tekintélyére, valamint a szász és zürichi kódexekre, mint a rendszer gyakorlati alkalmazhatóságának bizonyítékaira, és ezek alapján arra, „mivelhogy [az] a jogintézmények és jog-

²² Uo., 232. A korábban mondottakból következően felhasználni elsősorban nem a magyar, hanem a külföldi (német, közelebbről a pandektista) magánjogtudomány eredményeit lehetett.

²³ Ezt a korábban érintett hiányok miatt természetesen lehetetlen volt maradéktalanul megvalósítani. Anélkül, hogy ezzel a szerzőnek – a kodifikáció későbbi periódusaiban működő jogtudósok által egyébként is nagyban (és álláspontom szerint méltatlanul) csökkent – érdemeit elvitatnánk, meg kell jegyezni, hogy a tervezet szerkezetében egyértelműen átvette a szász törvénykönyvnek, mint a szerző által legjobbnak ítéltnek a szerkezetét, de tartalmi elemei közül is bőségesen merített.

²⁴ A munka hivatalos kiadása: *Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezet Magyarországra I. Közlemény. – Általános rész*, Kiadja a magyar királyi igazságügyminiszterium, Pest, 1871.

viszonyok természetszerű összefüggéséből van merítve s tehát csakugyan ezek organismusát fejezi ki, nemcsak helyes, hanem éppen az egyedül helyes”.²⁵

A tervezet célkitűzése az *alapelvek* felállítása volt, a szabályozási kör tekintetében a szerző a következőkben vontta meg a határt: I. rész: a tárgyi magánjogról („a magánjogi szabványokról”, azaz a magánjog forrásairól, a törvény érvényről és hatályáról, stb.), II. rész: a személyekről, III. rész: a dolgokról, IV. rész: az alanyi jogokról, és V. rész: a „cselekvényekről” (amely rész nagyjából a jogügyletek tanát foglalja magában).²⁶ A 255 §-nyi általános rész a korabeli kódexekkel történő összehasonlításban is soknak tűnik,²⁷ az összeállítást mégis fejlettnak, átgondoltnak értékelhetjük, hiszen abban nem a magánjogi törvénykönyvre (hanem pl. közjogra,²⁸ büntetőjogra²⁹ vagy a nemzetközi magánjogra)³⁰ tartozó normákat viszonylag csekély számban találunk. Másként megítélendő kérdés a „tantételek” szerepeltetése a törvényben, amelyet a szerző számos helyen nem tudott elkerülni, és magyarázataival a túlzott absztrakció áldozatává vált.³¹

A magyar nyelv alkalmasságának kérdésében a szerző szintén pozitívan foglalt állást. Tudatában annak, hogy a nyelv fejlettsége eddig nem tette lehetővé olyan jogszabályok alkotását, amelyekben – az értelmezés megkönnyítése és egyértelműsítése érdekében – nem lett volna a fogalmak mögött mindenütt azok latin (vagy utóbb német) megfelelője,³² tervezetében arra vállalkozott, hogy ezt elkerüli – akár olyan jogi műszavak alkotásával is, melyeket az eddigi magyar joggyakorlat még soha nem használt. A tervezet e célkitűzés eredményeként számos idegenül csengő kifejezést tartalmazott. Sikeresnek tartották a kortársak pl. a holtta nyilvánítás (25-27. §) körében alkalmazott „*híreveszett*” jelzőt, vagy az analógia helyetti „*hasonszerűség*” megjelölést, ugyanakkor elítélően fogadta a kortárs kritika „*tevőleges*

²⁵ HOFFMANN, *Általános indokok...*, i. m., 234.

²⁶ Ez a felosztás következetes másolata a szász kódex I. (általános) részének. A kódex felosztása: *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei* (a továbbiakban: *Az állandó bizottság jegyzőkönyvei*) I, Bp., 1897, Függelék az 1897. május 29-i ülés jegyzőkönyvéhez, 48.

²⁷ De ennek megítélésénél nem téveszthető szem elől a szerző általánosan kitűzött elve a kodifikáció mibenlétéről, h. ti. annak *kimerítőnek*, tehát minden életviszony lehetőség szerinti rendezésére alkalmasnak kell lennie anélkül, hogy ahhoz sem szokásjogra, sem bírói döntvényjogra, sem egyéb kiegészítő jogforrásokra ne legyen szükség. HOFFMANN, *Általános indokok...*, i. m., 233.

²⁸ Pl. a jogforrások tana (2-8.§), állampolgársági, honosítási kérdések (45–50. §).

²⁹ Pl. a törvény hatálya kapcsán büntetőjogi rendelkezés (11.§).

³⁰ Pl. a 16-20. § kollíziós szabályai.

³¹ Ennek elsődleges oka a jogtudomány említett fejletlensége, melyet a szerző ezáltal kívánt pótolni. Ugyanezt a jelenséget helytelenítette – egyébként elismerő hangvétellű – bírálatában Schroeder bonni professzor is *Ueber des Entwurf eines allgemeinen privatrechtlichen Gesetzbuches für Ungarn* című cikkében, Jogtudományi Közlöny, 7 (1872), 309.

³² Ékes példái ennek az 1840. évi kereskedelmi tárgyú törvénycikkek, az ún. *excerpták* rendelkezései.

viselkedés”, az „örökletes jogok és kötelezettségek” kategóriáját, sőt, az azóta elfogadott és vitathatatlan értékű terminus technicussá vált „jogutódlás” vagy „megdönthetőség” fogalmait is.³³

Munkájára a kortársaktól számos – mint már említettük, általában magasztaló, dicsérő, az apróbb hiányosságokat jobbító szándékkal kiemelő – kritikát³⁴ kapott. A végeredmény tehát egy a szakmai közvélemény által alapjában véve támogatott tervezet lett,³⁵ amelyen természetesen még volt módosítanivaló, de „első olvasatként” kiindulópontul szolgálhatott volna a további szerkesztéshez. A tervek szerint valóban ez lett volna a sorsa: a miniszter a bíróságokat, az ügyvédi egyleteket a szöveg megküldésével hívta fel észrevételeik megtételére, s hogy azt „akár az alapelvekre, akár a beosztásra, akár pedig az irányra és a jogi műszavakra nézve, rövid indokolás kíséretében vagy magánúton vagy a nyilvánosság közegei által 1872. július 1-ig az igazságügyminister tudomására juttassák”.³⁶

A jogi szakfolyóiratok hasábjain megjelent véleménytömeg alapján biztosra vehető, hogy bőséges kritikai anyag érkezett a minisztériumba. Kiemelendő jelentőségű bíráló megjegyzéseket tett a marosvásárhelyi és a pesti királyi ítélőtábla. A pesti főbírák véleménye szerint³⁷ az elkészült tervezet *alkalmas* arra, hogy az további tárgyalások alapjául szolgáljon, s e felfogásban saját részükről messzemenő bizonyosságát adták a törvényszerkesztők munkájához való hozzájárulásnak – annak, hogy hazai földből is kinőhet építő kritika. Az általuk el nem fogadhatónak ítélt szakaszok helyébe ugyanis új, szövegszerű javaslatokkal is éltek, továbbá véleményükben (a későbbiekre is irányadó módon)³⁸ szakszerűen megvonták az általános rész tartalmi-terjedelmi határait.

³³ ZLINSZKY Imre, *A magyar magánjogi törvénykönyv...*, i. m., 272.

³⁴ Valamivel erősebb (de pozitívumait is elismerő) kritikával illette a tervezetet Dell ‘Adami Rezső, aki szerint a legnagyobb hiba az volt, hogy a hatályos magyar jog rendezését a római jog professzorára bízták, továbbá az, hogy ez csak a német pandektajog általános részét öntötte magyar nyelvű paragrafusokba. DELL ‘ADAMI Rezső, *A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány*, Magyar Jogászegyleti Értekezések IX (1883), 4.

³⁵ Az utókor, a modern jogtudomány azonban sokkal mostohábban ítéli meg Hoffmann Pál művét. Mádl Ferenc, aki tanulmányában éppencsak megemlíttette a tervezetet, mint az egységes kodifikáció nyitóaktusát, tömören – és felszínesen – „halvaszületett mechanikus kompilációnak” értékelte azt. MÁDL Ferenc: *Das erste ungarische Zivilgesetzbuch – das Gesetz IV vom Jahre 1959 – im Spiegel der Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation* = *Das ungarische Zivilgesetzbuch in fünf Studien*, szerk. Mádl Ferenc, Bp., 1963, 61.; Hamza Gábor szerint pedig koncepcionális hiba folytán a száz ptk. másolata lett, a pandektairódalom paragrafusokba töltése, „eredményében vitatható értékű” munka: HAMZA, i. m., 56-57.

³⁶ FODOR, i. m., 12.

³⁷ Utalásszerűen GYÓRY, i. m., 25.

³⁸ Győry például már ennek ismeretében és figyelembevételével készítette el tervezetét. GYÓRY, i. m., 28. illetve passim.

A kodifikációs munka azonban – mindezek, és a kezdetben Horvát Boldizsár igazságügyminiszter által tett ígérek ellenére – az általános részt tartalmazó előadói javaslatnál félbeszakadt.³⁹ A tervezetet és a beérkezett véleményeket az igazságügyi minisztérium nem tárgyalta tovább. Ennek oka ma már nehezen feltárható. Horvát Boldizsár helyére előbb Bittó István került (1871. június 12. és 1872. szeptember 7. között töltötte be e tisztséget), majd Pauler Tivadar kapott igazságügyi miniszteri kinevezést (első ízben 1872. szeptember 8-tól 1875. március 1. között), akik más szellemben irányították a tárcát. Mindkettőjük számára a büntetőjog képezte a kodifikációs munkálatok központi témáját.⁴⁰ A tervezet további tárgyalása tehát háttérbe szorult, arról szó sem esett, hogy további munkára kapjon megbízást Hoffmann Pál vagy más személy. Ehelyett az 1872. június 4-i legfelsőbb elhatározással törvényelőkészítő bizottságot állítottak fel, és – egyéb célok és feladatok mellett – a magánjogi kodifikáció is ennek kezébe került.

Az országgyűlés tehát felállította az 1870-ben Horvát Boldizsár által tervezett és felvetett bizottságot *Törvényelőkészítő Bizottság* néven, de az igazságügyminiszter előzetes elképzeléseivel – és (mint ez utólag beigazolódott) a kodifikáció igényeivel – ellentétben nem az igazságügyi miniszter, hanem a miniszterelnök vezetésével. Alelnöke Fabiny Teofil lett, és öt miniszteri tanácsosi rangban álló személy volt tagja (köztük Szilágyi Dezső is).⁴¹ A bizottság azonban ténylegesen egészen más feladatokat kapott, mint amelyek ellátására Horvát Boldizsár felállítani tervezte. A határozat indokolása szerint ugyanis mivel minden tárca a törvényalkotás nagy halmazával küzd, és a ház elé terjesztett törvényjavaslatok alaki hiányosságain kívül szembeötlő a „tervszerű összeműködés hiánya”, ezért a szükségleteket jobban kielégíti egy olyan központi szerv felállítása, amely „az összes minisztériumnak legyen a ... spiritusa.”

E jelenségben követhető nyomon, hogy a bizottság felállítása, a terv megvalósítása során valójában a kodifikáció fogalmi jelentése veszett el: a korábbiakban már elemzett feladatok elvégzése, a tényleges kodifikációs munka helyett feladata „csupán” törvényelőkészítés lett.⁴² Ez ellen a Jogtudományi Közlöny hasábjain is

³⁹ Sajnálatos tényként állapítja ezt meg a III. magyar jogászgyűlés állandó bizottságának jelentése is. Jogtudományi Közlöny 7 (1872), 281-282.

⁴⁰ Bittó nevéhez a büntető eljárást (ideiglenesen) szabályozó 1872-ben kiadott rendelet (a „Sárga könyv”), Pauleréhez elsősorban a (második miniszteri periódusában elfogadott) Csemegi-kódex megalkotása fűződik, de különösen Pauler miniszterségei alatt számos (legalább részben) magánjogi tárgyú (vagy határterületi) törvény ill. rendelet is született (többek között pl. a vaspályák felelősségéről szóló 1874:XVIII. tc., a szerzői jogról rendelkező 1884:XVI. tc., illetve a gyámi törvényt módosító 1885:VI. tc.)

⁴¹ SZLADITS Károly, *Codificatio* = Magyar Jogi Lexikon, főszerk. Márkus Dezső, II, Bp., 1899, 553.

⁴² A bizottság felállításával szembeni magatartást a korabeli politika a miniszternek saját pártjától elszenvedett első vereségeként értékelte. A törvényelőkészítés és a kodifikáció közötti különbség megértésére általában csak kevés képviselő volt képes, a szavazást

többször szót emelt a jogászi közvélemény. Nem amiatt, mert vitatta volna az egyetemes jogszabály-előkészítés szükségességét, sőt, valójában az sem számított, hogy a bizottság vezetője az igazságügyi miniszter vagy a miniszterelnök lesz-e, hanem amiatt, mert meddőnek tartották egy – Dárday Sándor kifejezésével élve – „polyglott” testület felállítását. A magyar kodifikáció torzulása, a jogalkotásnak – a jogászgyűlés állandó bizottságának jelentésében is méltán kifogásolt – hibája volt tehát, hogy „a törvényhozás eme működésében fel nem ismerhető a tervszerűség s egy meghatározott logikai egymásután”,⁴³ inkább ad hoc jelenségekkel találkozunk.

A kodifikációs bizottságnak azonban a magánjogi kódex tervezett elkészítésében mégis jelentős szerep jutott. Egyrészt e fórum lett az, amely az egyszemélyi szerkesztés helyett alapelvvé tette a *bizottsági* munkát, másrészt megbízást adott egy újabb tervezet elkészítésére.

3. Győry Elek általános részi tervezete (1874)

Az általános rész kérdése tehát ezt követően 1873-ban merült fel ismét. Az igazságügyi miniszter 1873. május 31-ére hívott össze először egy olyan szakbizottságot, amelynek tagjai a képviselőházból, a bíróságok, az ügyvédek és az egyetemi jogtanítás képviselői közül, valamint a minisztérium állományából kerültek ki. Az összehívásra azzal a szándékkal került sor, hogy a napirenden levő jogi reformok sorsáról döntsenek. A bizottság 1873. június 7. és július 12. között ülésezett.⁴⁴ Az ekkor megindult kodifikációs munkálatok vezérszava a „sürgős szükség” lett.⁴⁵ Ettől hajtva a tervezetet és annak általános indokait Győry már 1874-ben elkészítette és átadta az igazságügyi miniszternek. A korábban említett miniszterterváltások miatt azonban a munka háttérbe szorult, és újbóli elővételére, nagyléptekben való bizottsági megtárgyalására és nyomtatásban történő megjelentetésére csak 1880-ban került sor.⁴⁶

inkább személyes kérdésnek tekintették, és abban a Horvát Boldizsár személye elleni fellépés hatékony eszközét látták, hiszen a miniszter – állítólag úrbéri törvényjavaslatai miatt – a Tisztelt Ház többségének szimpátiáját elvesztette. Így vélekedett erről a Jogtudományi Közlöny felelős szerkesztője is. DÁRDAY Sándor, *A törvényelőkészítő bizottság*, Jogtudományi Közlöny 7 (1872), 213. A bizottság működéséről, feladatairól bővebben: SZLADITS, *Codificatio*, i. m., 553.

⁴³ A III. magyar jogászgyűlés állandó bizottságának jelentése, Jogtudományi Közlöny 7 (1872), 282.

⁴⁴ Az üléseken – egyebek mellett – ismét megvitatásra kerültek a recepció vagy önálló kodifikáció közötti választás lehetőségei is. FODOR, i. m., 12.; GYŐRY, *Általános indokok*, i. m., 26.

⁴⁵ GYŐRY, *Általános indokok*, i. m., Előszó 1.

⁴⁶ Ennek eredménye az e munkában hivatkozott 1880. évi kiadás.

Győry szemlélete a „kozmozopolitizmus” tekintetében alapvetően nem különbözött Hoffmannétól: az általános indokolásban maga is kijelentette, hogy „nincs kizárva más nemzetek hasonló körülmények közt adott példáinak követése és hasznosítása, mert rendszeres műnél kipróbált rendszerek kritikai méltatása a legbiztosabb útmutató”.⁴⁷ Álláspontja szerint különösen igaz ez a kötelmi és a dologi jogra, azaz elsősorban azokra a jogterületekre, „melyek a nemzeti jelleg megőrzésével nincsenek szoros összefüggésben”, ezért mit ilyenek, „más népek hasonló természetű viszonyaival mindinkább egyenlőkké válnak”.⁴⁸ Ugyanakkor ő is elismerte, hogy az 1848 előtti jogot – annak közjogias jellege és (időközben túlhaladott) rendi elemei miatt – csak megfelelő szemléletváltás mellett lehet a napirenden levő kodifikáció során alkalmazni.⁴⁹

Győry felfogása szerint tehát a XIX. század végi magyar magánjogi kodifikációnak hármas feladatot kell ellátnia: 1) *konzerválni* a magyar jog meglevő, tradicionálisan fejlődött – és a modern igényeknek is megfelelő – nemzeti elemeit; 2) az új jogi alapelvek szerint *megreformálni* azokat a régi magyar jogi elemeket, amelyek az új igényekhez még nem alkalmazkodtak egészében (különösen a törvény előtti egyenlőség 1848-ban kimondott elvének megvalósítása került ekörben előtérbe), illetve a régi alapokon új magyar szabályokat alkotni; végül 3) óhatatlanul *recipidálni*, amennyiben a más államokban ismert szabályok a magyar gazdasági- és jogviszonyoknak is megfelelnek (ha ezek abba a normacsoportba tartoznak, amelyek Győry felfogásában nemzeti hagyományokat, sajátosságokat nem hordoznak).

Az újonnan elkészített általános részi tervezet vitathatatlanul elődje hibáin érlelődött: Győry szakított Hoffmann eredeti álláspontjával (amely szerint a tervezetben – a későbbi munkálatokat segítő – össze kell foglalni az általános részbe tartozó minden lehetséges kérdést) és terjedelmi, hatályossági, valamint nyelvezeti szempontból is gondosan megválogatott normaanyagot alkotott. Javított az elődje által készített szöveg szerkezetén is: e tervezet 186 §-ában a következő címek kaptak helyet: I. A magánjogi szabályokról; II. A személyekről; III. A dolgokról; IV. A jogokról; V. A cselekvényekről; VI. A jogok érvényesítéséről. Ez a szerkezeti felépítés tisztultabb képet mutat, mint a megelőző, s ez a letisztultság érezhető a szövegezés egészén is.

Tartalmilag a tervezet lényegesen szabatosabb, mint Hoffmann Pál szövegezése, mégis meglepően sok bizonytalan megfogalmazást tartalmaz. Korunk kodifikátorai minden bizonnyal nem választanák mintául a – használhatóság szempontjából kifejezetten vitatható – „rendszerint” kitételt tartalmazó szabályokat, amelyeket azonban a tervezet – az indokolás szerint a speciális, különös részi szabályra hagyva az ilyen (valójában utaló jellegű) rendelkezések megfelelő kifejtését⁵⁰ – számos

⁴⁷ GYŐRY, *Általános indokok*, i.m., 6.; másképp, de ugyanebben a szellemben: Uo., 19.

⁴⁸ Uo., 19.

⁴⁹ Uo., 15–17.

⁵⁰ Uo., 27–29. o. ill. GYŐRY, *Különös indokolás*, 53–54.

helyén megtalálunk.⁵¹ A szöveg normatív jellege azonban elsődlegessé vált. Külön kiemelendő annak tisztázása, hogy a magánjog szabályainak többsége *diszpozitív*, és a szerző erre a formulázásnál is különös tekintettel volt. Hoffmann Pállal ellentétben Győry a tartalmi-terjedelmi határ megvonásakor mindazokat a kijelentéseket kihagyta a törvénytervezetből, amelyek a törvényt majdan alkalmazó jogászság háttérismereteinek körébe tartoznak, azaz amelyek tankönyvekre vagy az indoklásra tartoznak.⁵² A közjogi utalásokat is minimális, de a magánjogi kútfők meghatározásához feltétlenül szükséges szintre szorította,⁵³ a büntetőjogi kapcsolat kikerült a szövegből – egyedüli (megtartott) hibának a kollíziós szabályok meghagyása – sőt, kibővítése – tekinthető.⁵⁴

A Győry-féle tervezet további sorsa azonban – mindezen pozitívumai ellenére – már előrevetítette a szemléletváltozást és az önálló általános részi fejezet létjogosultságának megkérdőjelezését. A közzététel után beérkezett kritikák számbavétele után a tervezet 1882-ben szaktanácskozás részét képezte,⁵⁵ ahol azonban már nem továbbfejlesztéséről döntöttek, hanem – egy újfajta érvelés nyomán – új rendszer felállítását határozták el.

4. Az általános rész elvetése

A kodifikációs munkában az imént említett tervezetek kidolgozását követően bekövetkezett hosszabb pangás időszakában hangot kaptak olyan nézetek, amelyek szerint a törvénykönyvekben nem szükségszerű az általános részi fejezet. A külön, a törvénykönyv elején összefoglalt általános rész szükségtelenségét az irodalomban leginkább Szászy-Schwarz Gusztáv hangoztatta. Érvelése szerint az általános szabályok kialakítása tetőtől talpig a *német népszellem terméke*, mert a XIX. századi német nép „filozófus nép volt. Az általánost kereste az összesben, neki általános

⁵¹ Pl. 5. §: „Magánjogi szabályoknak *rendszerint* nincs visszaható erejük”; 7. §: „A jog és cselekvési képesség *rendszerint* az illető személy lakhelyén érvényes jogszabályok szerint ítéendő meg”; 18. §: „Családi jogviszonyokra alkalmazandó jogszabályokra nézve *rendszerint* a férj , illetőleg apa (...) lakhelye határoz”; 32. §: „*Rendszerint* sem az életben létele, sem az elhalálozás nem vélelmezhetik”; 37. §: „Magánjogi tekintetben *rendszerint* mindenkit jogegyelőség illet”; 98. §: „*Rendszerint* senki sem kényszeríthető jogai gyakorlására”; 99. §: „*Rendszerint* senki másra több jogot át nem ruházhat, mint a menygyivel maga bír”; 182. §: „A jogok önhatalmú érvényesítése *rendszerint* tilos”.

⁵² Különösen igaz ez a „jogokról” rendelkező IV. címre (98–104. §). Ugyanakkor az előbbi felfogással éppen ellentétesnek tűnik, és valószínűleg csak a perjogi kódex hiányával indokolható, hogy a tervezetbe bekerült a „jogok érvényesítéséről” meglehetősen hosszan rendelkező VI. cím. (154–186. §)

⁵³ Mindössze három szakasz maradt a tervezetben, amely a kódex, a szokásjog illetve a helyhatósági szabályrendeletek alkalmazhatóságáról rendelkezik: 2–4. §

⁵⁴ Tervezet 9–14.; 17.; 19.; 21–22.; 24. és 27. §

⁵⁵ ZLINSZKY Imre, *A magyar magánjog mai érvényében*, Bp., 1899, 19.

szabályok kellettek, nem kazuisztikus döntések”.⁵⁶ Szászy-Schwarz véleménye szerint ellenben nem célravezető, ha az exegetikus módszert felváltja az absztrakt szabályok tételezése.⁵⁷ E véleményét, meggyőződését pedig a kódex megszövegezésére az igazságügyi minisztériumban 1895-ben ismét felállított állandó bizottság tagjaként – mint az örökjogi és személyi jogi részért felelős szerkesztő – kellő súllyal képviselhette, és befolyásolhatta a készítendő tervezet szerkezeti felépítését.⁵⁸ Erőteljes, ostromozó hangvételű érvelésében szerepelt, hogy az általános rész „erős bizonyítéka a szokásos pandektarendszer *tökéletlen* voltának, mert hisz az nem valami egységes gondolaton alapuló, összefüggő egész, hanem meglehetősen *önkényszerű* sorrendben való egymásutánja mindazon anyagoknak, a melyek az egyes különös részekből kiszorultak”,⁵⁹ azaz amelyeknek a szerkesztők a törvénykönyv más részeiben nem találtak megfelelő helyet. Ő az általános rész tételeit – éppen annál fogva, hogy azokban nagyfokú absztrakció tükröződik – túlságosan színtelennek és érthetetlennek találta. Megítélése szerint a *magyar nép jellemétől is idegenek* az általános részben ily módon összefoglalandó „elvont, spekulatív elemek”. Mindemellett a fejezet céltalanságát véleménye szerint leginkább az adja, hogy az abban foglalt szabályok *csak látszólag általánosak*, hiszen azokat az alkalmazás során a különös rész előírásai állandóan módosítják.⁶⁰

A gondolat tehát, amely szerint egy törvénykönyvnek szüksége van egy olyan részre, amely azokat az alapelveket tartalmazza, melyek az egész törvénykönyvre érvényesek, a kodifikációs törekvésekben Szászy-Schwarz erőteljes fellépéséig, ténylegesen tehát 1895-ig, a munkálatok harmadik nagy hullámáig tartotta magát. A kodifikációs állandó bizottság ülésén – Szászy-Schwarz előterjesztése, valamint Vavrik Béla és Lányi Bertalan megerősítése nyomán – az általános rész szükségességét a szerkesztő tagok egyhangúlag leszavazták,⁶¹ helyette az önálló személyi jogi fejezet mellett foglaltak állást, és általános rész kidolgozásával többé senkit nem bíztak meg.

Az önálló általános rész helyett az aktuális kodifikációs bizottság célszerűbbnek látta visszatérni a római jog Intitúcióiban megfogalmazott ‘personae – res – actiones’ felosztáshoz, ezért inkább az *önálló személyi jogi fejezetet* preferálta az általános rész helyett. A bizottsági jegyzőkönyv történeti áttekintése utalt arra, hogy már az újabb pandektajogi irodalomban is meghaladottá vált a Savigny-féle felfogás, és műveiben Windscheid, Jhering, Brinz és Dernburg, valamint a germa-

⁵⁶ SZÁSZY-SCHWARZ, *Rendszer és kommentár*, i. m. 417.

⁵⁷ Uo., 417-418.

⁵⁸ Ezt több ülésen valóban meg is tette, így pl. 1897. május 22. és 29. napján tartott üléseken. Az *állandó bizottság jegyzőkönyvei*, i. m., I, 32-40.

⁵⁹ Uo., 38.; német nyelvű közzététel: Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht, (a továbbiakban: ZuöPR) 4 (1898), 41-42.

⁶⁰ Bővebben: Az *állandó bizottság jegyzőkönyvei*, i. m., I, 39.

⁶¹ Az igazságügyi minisztériumban a kodifikáció céljára felállított állandó bizottság 1897. május 29-i határozata a tervezet tartalma és rendszere tárgyában. Az *állandó bizottság jegyzőkönyvei*, i. m., I, 42-43.; ZuöPR 4 (1898), 46.

nista irányzathoz tartozó Gierke is visszatért a régi, a személyi jognak teret adó rendszer dicséretéhez, valamint a legújabban készülő svájci tervezet is személyi joggal kezdődik.⁶²

Az 1900-ban végre teljes egészében elkészült magánjogi törvénykönyv-tervezet tehát nem tartalmazott általános részt.⁶³ A kódexszerkesztés e felfogásával az előkészítők letértek a legújabb, „kortárs” kodifikációs munkálatok által kitaposott ösvényről és nem követték a szász ptk-t és a német polgári törvénykönyv szerkesztőit. A régebbi kódexek gyakorlatához tértek vissza, hiszen ezt a megoldást alkalmazták a Code civil, az Optk, a zürichi ptk, és – bár kissé zavarosan – az ALR szerkesztői is. A magyar tervezet készítői tehát e korábbi kódexek *használhatóságára* vezették vissza a szerkezetet, és ezekhez nyúlhattak példákat keresve a szabályok összeszerkesztésekor is.

A mellőzés magyarázataként az 1900-ban elkészült tervezet indokolása – Schwarz Gusztáv álláspontjára helyezkedve és szavait megismételve – szintén elsősorban az általános szabályokat tartalmazó fejezet *céltalanságát* jelölte meg. Az indokolásban⁶⁴ a bizottság a mellőzés okainak ismertetésével *egyben magyarázza a személyi jog fejezetének létjogosultságát* is. Az alkotók legjellemzőbb, összefoglaló megállapítása a kérdés kapcsán a következő: „Annak, hogy a polgári törvénykönyvnek általános része legyen, csak az képezheti indokát, hogy vannak *általánosabb jellegű* szabályok, melyek az egyes részekbe nem helyezhetők el úgy, hogy a többi részekre való kihatásuk kellő módon szembeötlővé válják.” Mivel pedig *ilyenek a magyar magánjog szabályai között nem találhatók*, a szerkesztőbizottság feleslegesnek találta önálló rész kialakítását.

További érvelésük szerint: mivel egy jogszabály esetében *nem tankönyvről van szó*, ezért általános jellegű, valójában magyarázó célokat szolgáló szabályok

⁶² Az állandó bizottság jegyzőkönyvei, i. m., I, 34–35. és függelék 43–52.; ZuöPR 4 (1898), 37–38.

⁶³ Úgy tűnik, ez a „szakítás” végérvényes lett: egyik későbbi tervezetben sem jelent meg az effajta általános rész. NAGY Ferenc a törvénytervezet 1914-es, ún. bizottsági tárgyalása során – miután megjegyezte, hogy a tervezet néhány helyen tagadhatatlanul nem tudott szabadulni az új német törvénykönyv befolyása alól – mintegy megismételte a Schwarz-féle érveket, és azt hozta fel az általános rész elvetésének indokául, hogy a javaslat az absztrakció e formájának mellőzésével jobb, praktikusabb szerkezetet teremtett a németnél, hiszen „az alapvető jogintézményeket közvetlen kapcsolatba hozza azokkal a jogintézményekkel, amelyekre legfőképpen vonatkoznak.” NAGY Ferenc általános előadó beszéde a törvényjavaslat általános tárgyalásának kezdetén 1914. március 19-én. A polgári törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház külön bizottságában I. Általános tárgyalás (közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium), Bp., 1915, 15.

⁶⁴ Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez, Bp., 1901, I, Bevezető XII–XIII.

megfogalmazására sincs szükség.⁶⁵ A törvénykönyvnek *konkrét* szabályokat kell tartalmaznia, amelyek mindig konkrét életviszonyok rendezését szolgálják. Ezeknek pedig konkrét helyük van: ezt megtalálva ott kell elhelyezni őket, ahová a logika rendje és a rendelkezés tartalma szerint leginkább tartoznak. Abban az esetben, ha az érintett rendelkezések emellett még másutt is alkalmazhatók, azt *utaló normával* meg lehet jelölni, de e célra külön részt felállítani nem szükséges.

Az indokolás érvelése szerint (amely gyakorlatilag Szászy-Schwarznak a bizottság ülésén elhangzott megállapításait ismétli meg) egy általános részi fejezet bevezetése a szabályokat *túl elvonttá és színtelenné* is tenné – mint ahogyan ez valóban meg is történt a német polgári törvénykönyv esetében. Az absztrakt törvények egy jogász számára is nehezen érthetők, egy művelt laikusnak pedig teljesen felfoghatatlanok. A generális jogfogalmak megalkotásából származó előny többnyire csak látszólagos, mert az általános szabályok a különös részben olyannyira megváltozhatnak, hogy általános jelentőségüket is elveszítik. Ilyen szabályok alkotását legfeljebb a törvény hatályának, a törvénykönyv és egyéb kútfők egymáshoz való viszonyának meghatározása indokolhatná. Ez azonban bevezető rendelkezésekben néhány szakaszba tömörítve megvalósítható, külön fejezetet nem igényel.

A tervezetre Theodor Kipp berlini professzor által készített, és a Jogtudományi Közlönyben 1903-ban közzétett bírálat szerint⁶⁶ az általános résznek – jóllehet, a német felfogástól idegen – mellőzését nem lehet a reménybeli törvénykönyv hibájául felróni. „Általános jellegű jogszabályt előbb valamely konkrét alkalmazás köntösében bemutatni s azután meghagyni, hogy más esetekre megfelelően alkalmazni kell a szemlélhetőség szempontjából nem megvetendő becsű eljárás” – írja a tervezetet a német tudományosság képviselőjében és szemszögéből vizsgáló tudós. Majd később: „Valamely jogi rendszer értéke gyakorlatilag abban a lehetőségben rejlik, mely az adott esetben alkalmazandó jogszabályok gyors és biztos feltalálását megengedi. Mindenekelőtt pedig a rendszernek meg kell akadályoznia, hogy a jogszabályokat elhelyezésük ne tüntesse fel ferde világításban.”

Az azonban, hogy a szerkesztés e módjával mégsem ért feltétlenül egyet, kritikai megjegyzéseiben mutatkozik meg, amelyek arra vonatkoznak, hogy a más esetekre előírt „megfelelő” alkalmazás (azaz egyfajta *analogia legis*) bizonytalansághoz vezethet, hiszen az esetek különbözőek, és a körülmények torzíthatják az alkalmazandó szabályt. A másik aggálya éppen az általános szabályoknak a különös részi rendelkezésektől elszenvedett *módosulásai* körében merül fel. Bár ezt kétségtelen tényként ismeri el, megjegyzi, hogy az általános részben foglalt szabályoknak

⁶⁵ Lényegében ezzel érvelt a kodifikációs állandó bizottság 1897. május 29-i ülésén VAVRIK Béla is: *Az állandó bizottság jegyzőkönyvei, i. m., I, 40–41.; ZuöPR 4 (1898), 44–45.*

⁶⁶ Dr. KIPP Tivadar, *A német magánjog hatása a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetére*, Jogtudományi Közlöny 38 (1903), folytatásokban. „...kétségtelenül be van bizonyítva, hogy egy magánjogi törvénykönyv az anyagot általános rész nélkül is egész elfogadható módon csoportosíthatja” – írja. *Uo.*, 30.

éppen az a rendeltetésük, hogy azokra az esetekre vonatkozó normákat állítsanak fel, amelyekre nincs konkrét különös részi rendelkezés. Különösen igaz ez pl. a német BGB általános részében elhelyezett jogügyletek tanára, amely csorba volna, ha azt csupán – mint ez a magyar tervezet szerkesztéséből következik – a szerződésekre értelmezhetnénk, az egyoldalú jogügyletekre viszont nem. A szerző tehát – érthető módon – a pandektarendszer (így az önálló általános rész) fenntartása, szükségessége mellett tört lándzsát.

Hasonló konklúzióra jutott, bár egészen más, inkább a gyakorlati jogtanítás és az elméleti rendszer különbözőségéből adódó nehézségekre⁶⁷ utalt Krückmann münsteri professzor, aki szintén az 1900-as tervezetet véleményezve tért ki az általános rész (illetve az ezt „helyettesítő” személyi jog értékelésére).⁶⁸ Véleménye szerint az általános részt elhagyó magyar megoldás, amely eképp eltér a némettől, „látványos de nem praktikus”.⁶⁹

A magyar törvénytervezet kapcsán megszólaló, itt említett német jogtudósok tehát védelmükbe vették, jónak tartották a saját törvénykönyvükben felállított szerkezetet. A korabeli német irodalomból azonban ellenpéldát is tudunk: Otto von Gierke, akit a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége külön felkért az 1900-as tervezet rendszerének – ezen belül külön az általános rész kérdésének – és a benne foglalt szabályoknak a bírálataira, annak idején a BGB tervezetének általános részi szabályait is élesen bírálta,⁷⁰ s ennek megfelelően elismerően szólt a magyar tervezetben alkalmazott rendszerről. „Az a véleményem, hogy az Önök bizottsága helyesen járt el akkor, amikor *nem* alkotott külön általános részt. Amennyiben az efféle általános részbe nem olyan szabályok kerülnek, amelyek máshová (különösen a személyi és dologi jogba) tartoznak [azaz amelyeket ott kell – a különös szabályokkal együtt – alkalmazni], az csak egészségtelen doktrinérizmust táplál. Különösen a szerződésekre vonatkozó általános rendelkezések által, amelyek azért jobbára csak a kötelmi jogra alkalmazandók”⁷¹ – állapította meg a magyar tervezet kapcsán 1902-ben.

Az általános rész kérdése a magyar magánjogi kodifikáció történetében epizódyszerű. Vitathatatlanul a német jogtudomány eredményei és a korábban elkészült német (döntően a porosz, az osztrák és a szász) törvénykönyvek inspirálták. Az első időszak magyar jogalkotói a minta közvetlen átvételével kísérleteztek – az

⁶⁷ A német professzor e gondolatmenetben a Szász-Schwarz által érintett problémakörhöz hasonlóan érvelt, de a magyar jogtudóssal ellentétes konklúzióra jutott.

⁶⁸ Paul KRÜCKMANN, *Kritisches zu dem Entwurfe eines ungarischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*, ZuöPR 10 (1904), 1-6.

⁶⁹ KRÜCKMANN, *Uo.*, 1.

⁷⁰ Gierke általános rész ellen irányuló kritikája megjelent a BGB előkészítése során készített munkájában: Otto von GIERKE, *Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht* (1888-89), ahol – egyebek mellett – szintén az absztrakt, elméleti, azaz a gyakorlat számára bizonytalanul hasznosítható elvek felállítása ellen lépett fel.

⁷¹ Gierke az általános részt mellőző magyar rendszert is védelmébe vette. Jogtudományi Közlöny 37 (1902), 203.

előbbieken vázolt számos indok miatt, elsősorban a jogtudomány fejlesztése és a joggyakorlat megtisztítása céljából. A századvégi magyar jogalkotás azonban túllépett az (egyébként német területeken is heves vitákon átesett) általános rész fenntartásának, a pandektarendszerhez való merev ragaszkodásnak a kérdésén, és az önálló személyi jogi fejezettel az általános részt mintegy kiváltotta.

Azon kevés példához sorolható tehát az általános fejezettel kapcsolatos eljárás, amely azt igazolja, hogy a magyar jogalkotás önálló utat tudott választani, nem vált a német jogszabályok foglyává. Az általános rész szükségességét mind a mai napig nem érezte a magyar jogalkotás olyan problémának, amelyet – a pandektarendszer átvételével – orvosolni kellett volna. A jogrendezés e módja tehát a XIX. század végi magyar jogtudomány szemléletmódjának helyességét igazolta.